

Lithuanian professional ceramics has been around for 91 years. In terms of world history, that is a brief period, but ceramic artists have taken a complex path from a craft and a simple vessel to installations and performance art, and can boast of having achieved equal standing with other art fields, sometimes even surpassing them. 1931 is considered the beginning of professional Lithuanian ceramic art. In this article, the author reviews the development of professional ceramic art in Lithuania, from

the founding of the ceramic art studio at the Kaunas Art School, the influence of L. Strolis, the situation in the interwar and postwar years, the activities of the Dailė art manufactories in Vilnius and Kaunas; there is a discussion of the new generation of ceramic artists who worked in 1950–1960, the later Art for Daily Life movement, and the work by professional ceramic artists from the last three decades of the 20th century, highlighting the most important trends dominating in the ceramic art field.

Lietuvos keramikų kelias

Danutė Skromanienė

Lietuvoje keramiko amatas buvo gerbiamas ir turėjo galias ištakas. Kaimo vietovėse dirbę pavieniai puodžiai vietinius gyventojus aprūpindavo buitinais indais, didesniuose miestuose buvo gausu keramikos dirbtuvių, manufaktūrų, kai kurios specializavosi gaminti koklius. Puodžiai buvo populiarūs dvaruose, pilyse, valdovų rūmuose. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) epochoje koklių gamyba pasiekė aukštą profesionalumo lygį.

Išsivadavus iš carinės imperijos ir 1918 m. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę susirūpinta kultūros ir menų padėtimi. Valstybė buvo nualinta. Atkūrus nepriklausomybę buvo svarstoma steigti savą meno mokyklą. 1922 m. pradžioje parengtas Lietuvos meno mokyklos įstatymo projektas, Steigiamojo Seimo priimtas ir paskelbtas „Vyriausybės žiniose“¹. 1922 m. birželio 27 d. perorganizavus Aukštuosius piešimo kursus (1920–1922), įkurta Meno mokykla.

Deja, joje buvo tik vaizduojamojo meno skyriai. Keramika laikyta amatu, smulkiose dirbtuvėse dirbę amatininkai neprilygo nei XIX a. liaudies kūrybai, nei LDK cechų ir manufaktūrų keramikai.

Amatininkus į kursus nuolat kvietė Žemės ūkio rūmai, tikėdamiesi lietuviškais dirbiniais suaktyvinti šalies prekybą. Jie turėjo rankdarbių, audimo, medžio drožimo specialistų, bet stigo keramikų. Sužinoję, kad Paryžiuje keramiką studijuoja Liudvikas Strolis, pakvietė jį talkinti keliant keramikos profesinį lygį ir suteikė stipendiją mokslams baigti. Atostogų metu L. Strolis važinėjo po Lietuvą, susipažino su liaudies meistrų kūryba, tyrė vietinio molio technologines galimybes ir parengė išsamią organizuojamų kursų programą. Baigęs mokslus porą metų vadovavo keramikos kursams. Į kursus beveik nepavykdavo sukviesti gerų meistrų. Amatininkai dirbo savininkui ir neturėjo

>
Albinas Pivoriūnas.
Vaza „Kolektyvinis darbas
kaime“. 1949
Molis, matinės glazūros,
aukštis – 58 cm
LNDM, TK-13
Fot. Tomas Kapočius, LNDM
Tai tipiškas socialistinio
realizmo pavyzdys. Autorius
stengėsi nesugadinanti vazos
formos, apgaubti ją siužetine
idėjinio turinio tapyba.

¹
„Lietuvos meno mokyklos
įstatymo projektas“,
Vyriausybės žinios, 1922 m.
liepos 21 d., nr. 97, p. 3.

laiko vykti į kursus, tad susirinkdavo tik prasti mėgėjai. Žemės ūkio rūmai turėjo viziją gaminti etnografinius indus, kurie restoranuose ir kavinėse būtų pakeitę įvežtinius, tačiau tas sumanymas nuslopo.

Po ilgų dvejonų ir svarstymų Kauno meno mokykloje 1931 m. įsteigta keramikos studija. Vadovauti jai iš Mažeikių į Kauną buvo pakviestas vienintelis tuo metu Lietuvoje profesionalus keramikas Pranas Brazdžius, baigęs mokslus Mirgorode (Ukraina) ir Čekoslovakijoje. Jo rūpesčiu atgabenta nemažai keramikams reikalingų įrenginių, sudarytos sąlygos eksperimentuoti su glazūromis.² Menine studijos dalimi rūpinosi vaizduojamosios dailės specialistai. Keramikos specialybė buvo laikoma neprestigižine, žemesne dailės rūšimi, į ją galėjo stoti neįveikiantieji „grynosios“ dailės. „Moksleiviai nelabai suprato, kas yra taikomoji dailė ir kokią vietą ji užima gyvenime.“³

1934 m. L. Strolis buvo pakviestas vadovauti Kauno meno mokyklos keramikos studijos meninei daliai, o P. Brazdžius dėstė technologiją. Laikai buvo sunkūs, studiją lankė vos keli mokiniai ir dar tokie vertinimai... „Keramikos studija neverta M. K. Čiurlionies galerijoje išstatyti. Mūsų kaimo puodžių darbai daug skoningiau ir net techniškai labiau vykusiai padaryti už Meno mokyklos keramikų.“⁴ Studijai pradėjęs vadovauti L. Strolis mokytojų tarybai pateikė studijų kryptį: „[K]omponuojant kiekvienas <...> stengiasi derinti savo sumanymus su šio laiko dvasia, lietuvišku stiliumi ir komponuojamo daikto paskirtimi.“⁵ Taigi po keleto metų keramikai buvo pastebėti ir sulaukė pagyrų: „<...> šįmet Meno mokykloje pritaikomoji dailė žymiai save pateisino. Daugiausia gražiai užsirekomendavo keramikos studija: ir formos, ir technikos, ir dekoravimo bei glazūravimo atžvilgiu čia padaryta didelė pažanga. Tai byloja didingos vazės, gražūs meniški indai ir kt. Ypač stiprūs Valdemaro Manomaičio, Vaclovo Miknevičiaus, Eleonoros Lukštaitės darbai. Pasižvalgius po šią parodą, gauni įspūdžio, kad mes tikrai šioje srityje galime daug ko pasiekti ir daug ką pavyti.“⁶

Lietuvos profesionaliosios keramikos pradžia laikomi 1931-ieji. Sunkus pirmųjų metų lietuvių keramikų kelias, nuolat pabrėžiamas žemesnis statusas negu kitų specialybių, įstoje į keramiką studentai pirmus dvejus metus mokosi keramikos „amato“, o kitus kelerius

metus – vaizduojamojo meno. L. Strolis parvežė iš Paryžiaus kiek kitokį negu puodžių indai supratimą apie keramikos meną. Jo kūryboje matome *art deco* įtaką, rytų keramikos poveikį, bet savo darbuose jis išlaikė nacionalinį koloritą kūrybiškai naudodamas lietuvių liaudies keramikos tradicijas, tai diegė ir savo mokiniams. 1937 m. L. Strolis, V. Miknevičiaus, V. Manomaičio darbai buvo eksponuojami Paryžiuje, 1938 m. – Berlyne, 1939 m. – Niujorke, kur sulaukė pripažinimo ir ne vieno apdovanojimo. 1939 m. rugsėjo 1 d. Kauno meno mokyklai buvo suteiktas aukštosios mokyklos statusas.⁷

Vilnių gražinus Lietuvai 1940 m. iš Kauno į Vilnių buvo perkelta vaizduojamoji dailė, o Kaune, kaip labiau pramoniniame mieste, palikta taikomoji dailė. 1943 m. atleista daug mokytojų, vėliau jie vėl priimti. Karas sujaukė visus planus. Lietuva pergyveno dvi okupacijas – vokiečių ir rusų. Kai kurie dailininkai emigravo į užsienį. Rusų armijai okupavus Lietuvą menas tapo priklausomas nuo politinės sistemos, kultūros politikos, vyko atvira politinė prievarta. 1934 m. Sovietų Sąjungoje buvo oficialiai įteisintas socialistinio realizmo terminas. Šis stilius skatino akademizmo, realizmo elementus mene ir visiškai neigė abstraktumą, iracionalumą. Dailininkai turėjo vaizduoti tarybinį gyvenimą, gražią ateitį, herojiškus žmones. Pradžioje tai buvo aktualu tapybai, skulptūrai. Keramikai kol kas išvengė griežtesnių reikalavimų ir dirbo pagal spėtas išsiugdyti estetines nuostatas: paprastumą, utilitarumą, formos ir dekoru vienovę, ryšį su liaudies menu. Kai kurie, vengdami politikos, kūrė buitinius indus, vazes, žvakides, skulptūreles. Bet štai 1946 m. Vilniaus dailės muziejuje vykusią parodą sukritikavo Petras Cvirka: „[Š]iaip jau fejerverkiški <...> Strolis ir Manomaičio darbai – svetimi lokališkai tautinei formai, pilni užneštinių formalistinių zigzagų.“⁸ Šioje parodoje L. Strolis eksponavo nuostabias tapybiškas tris lėkštes iš ciklo „Žuvis“ (1943), o V. Manomaitis – lėkštę „Eglė žalčių karalienė“ ir animalistines skulptūreles. Pradėjo iš Maskvos važiuoti komisijos, buvo sukurta nesuprantamų reikalavimų, prasidėjo reformos. Jau 1950 m. parodoje pasirodė keisti keramikai pavadinimai: Bronės Bakutytės pano „Gegužės pirmoji“, Albino Pivoriūno vaza „Raudonoji gurguolė“, „Kolektyvinis darbas kaime“, Birutės Zygmantaitės vaza „16 respublikų“. Parodoje buvo pristatyta šabloniškų paradinių vazų, dekoruotų siužetinėmis idėjinio turinio

2
XX a. lietuvių dailės istorija. 1900–1940, Vilnius: Vaga, 1983, p. 416.

3
Strolis L., „Taikomosios ir dekoratyvinės dailės mokymas Kaune. Atsiminimai“, *Menotyra*, 1979, nr. 8, p. 38.

4
Kalpokas R., „Jaunieji apie mokyklos dešimtmetį“, *Bangos*, 1932, nr. 37, p. 925.

5
Valiuškevičiūtė A., *Kauno meno mokykla (1922–1940)*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1997, p. 146.

6
Naučinskas K., „Pritaikomoji dailė Meno mokykloje“, *Lietuvos aidas*, 1939, nr. 279, p. 4.

7
Valiuškevičiūtė A., *Kauno meno mokykla (1940–2000)*, Kaunas: J. Petronio leidykla, 2002, p. 19.

8
Cvirka P., „Dailės parodą aplankius“, *Tiesa*, 1946 m. gruodžio 15 d.

Liucija Šulgaitė. Kompozicija „Krintantys lašai“. 1971
 Baltas molis, druskos, aukštis – 50,29 cm
 LNDM, TK-2515-2516
 Fot. Tomas Kapočius, LNDM
 Kompozicija buvo įvertinta aukso medaliu 29-ajame tarptautiniame Faencos šiuolaikinės keramikos meno konkurse (*Catalogo del XXIX cocorso internazionale della ceramica d'arte contemporanea*, Faenza, 1971, p. 45).

kompozicijomis. Tais laikais už uždarytų sienų nebuvo kuo sekti, nepasiekdavo užsienio laimėjimai, nežinota, kas vyksta meno pasaulyje, į Lietuvą nepatekdavo meno leidiniai ir žurnalai.

Pokario metais išplėtota keramikos pramonė, gaminusi utilitarios paskirties dailiosios keramikos dirbinius. Keramikos cechai veikė Kauno, vėliau Vilniaus „Dailės“ kombinateuose, Kaune buvo atidaryta eksperimentinės dailiosios keramikos gamykla „Jiesia“. Šių įmonių produkcijoje dominavo įvairios paskirties buitiniai dirbiniai: servizai, puodynės, ąsočiai, vazos, bokalai, puodukai, lėkštutės ir suvenyrai, kurie savo menine verte ir dizainu neatsiliko nuo pasaulinio meno tendencijų. Kombinatų produkcija buvo bandoma užpildyti pramonės rinkos tuštumą. Taikydami prie gamybos technologijos, stengdamiesi pateisinti meninės pramonės dirbinių vardą, modelius etalonus kūrė dailininkai profesionalai. Kombinatų dirbtuvės buvo jų pragyvenimo ir kūrybinio darbo bazė, aprūpindavusi dailininkus ir liaudies meistrus molio mase, glazūromis, sudariusi sąlygas degti kūrinius. 5 deš. perkeltas į Vilniaus dailės institutą keramikos padalinys laikui bėgant suformavo kiek skirtingą Vilniaus ir Kauno stilistiką.

1950–1960 m. aktyviai dirbo nauja keramikų karta: Pranciška Genienė, Aldona Ličkutė, Algirdas Laucius, Genovaitė Vincevičienė, Mykolas Vrubliauskas, Julija Vyšniauskienė, Genovaitė Jacėnaitė, Birutė Zygmantaitė. Gabūs keramikai, ieškodami išeities iš įkyriai peršamų meno principų, realistinį piešinį stilizavo, figūras paversdavo indą gaubiančiu ornamentu, taigi socialistinis realizmas keramikoje neįsitvirtino. Buvo kuriama pasikliaujant tradicijomis, vidine nuojauta. 1954 m. Maskvoje vykusioje lietuvių literatūros ir meno dekadaje atkreiptas dėmesys į pirmąją Tarybų Sąjungoje lietuvių keramiką, rusų menotyrininkai rašė apie ryškias menines individualybes, kad ir pasigendant „vaizduojamųjų elementų“, darbai atlikti nepriekaištingai, pasižymintys monumentalumu, kolorito šviežumu.⁹

1956–1957 m. buvo sudėtingi. Studentai kovojo už lietuvių kalbą, šventė Vėlinės kapinėse uždegdami žvakutes prie žymių lietuvių kapų ir giedodami Lietuvos himną. Tuo metu nukentėjo daug studentų – Liucija Šulgaitė buvo išmesta iš instituto (vėliau baigė mokslus Latvijoje), Bronislavas Baliulevičius išmestas iš komjaunimo, kai kurie įkalinti. Todėl vėliau atsirado „nepaklusniųjų“, kurie domėjosi modernizmu,

9

Roginskaja F., „Lietuvių tautos dailė“, *Lietuvių literatūros ir meno dekada Maskvoje*, Vilnius: Valstybinė literatūros leidykla, 1956, p. 201.

>
Nora Blaževičiūtė.
Diskoteka. 1980
Šamotinis molis, fajansas,
druska, 18x35 cm
LNDM, TK-3886
Fot. Tomas Kapočius, LNDM
Nuo 1980 m. dailininkė
pradėjo kurti keramikos
ironiškus kūrinius,
papuoštus sraigėmis,
kriauklelėmis.

ieškojo laisvesnės meninės improvizacijos. Jų darbai buvo nepriimami į parodas, teko sukintis iš padėties, ar nužiedžiant paprastas vazes, ar pakeičiant pavadinimą (L. Šulgaitė „Vienatvė / Pantomima“).

Po Stalino mirties politinio „atšilimo“ laikotarpiu dailininkai pasijuto kiek laisviau, nors jiems buvo keliami ideologinio auklėjimo uždaviniai, keramikai vadovavosi natūraliu medžiagos grožiu, lakoniškumu, funkcionalumu.

7 deš. lietuvių keramikai jau buvo gerai žinomi. Jie dalyvavo ne tik sąjunginėse, Pabaltijo ir respublikinėse parodose, bet ir 1959 m. Ostendėje (Belgija), 1962 m. Prahėje (Čekija)¹⁰ vykusiose parodose, surengtose Tarptautinės keramikos akademijos, 1968 m. Bechinės (Čekoslovakija) simpoziume, 1974, 1976 m. Valorise (Prancūzija). Teigiamų potyrių atnešė tarptautiniai keramikų simpoziumai Vilniuje (1970, 1975), Panevėžyje, supažindinę su tolimų kraštų meno tradicijomis. 1970 m. Marijos Bankauskaitės darbas „Kardas“ buvo apdovanotas aukso medaliu Faencos šiuolaikinės keramikos meno konkurse, o 1971 m. tame pačiame konkurse aukso medaliu apdovanotas L. Šulgaitės darbas „Krintantys lašai“.

Tuo metu itin ryškiai ir dinamiškai vystėsi Lietuvos taikomoji dailė, ypač keramika. 7 deš. pradžioje judėjimas „Dailė – buičiai“ paskatino keramiką pasukti funkcionalizmo link. Tai daugiausia buitiniai indai, vazos, lėkštės, servizai. Jaunieji kūrėjai susižavėjo „festivaline“ kryptimi – pabrėžiamos dizainiškos-geometrinės formos, rupios faktūros, molio medžiagiškumas. Keramikų Juozo Adomonio, Onos Kreivyčės, Onos ir Bronislavo Baliulevičių darbai darniai pritaikyti architektūroje ir papuošė kavinių, restoranų ir visuomeninių įstaigų interjerus. Pastačius erdvius Dailės parodų rūmus atsirado nauja parodinės keramikos kryptis. Atsivėrusi salių erdvė skatino kurti stambias kompozicijas. Lipdoma, formuojama neįprastų tūrių skulptūrinė plastika (L. Šulgaitės, M. Bankauskaitės, A. Ličkutės darbai). Retkarčiais parodose buvo pasigendama buitinės keramikos. Keramikai kūrė abstrakčių formų skulptūrinę keramiką, artimą moderniajai skulptūrai.

8 deš. svarbi tapo ekologinė tema. Stilizuotos gyvosios gamtos formos (Gražutė Čepaitė „Gyvybės atsiradimas“, 1979; L. Šulgaitė „Žydintis laukas“, 1977, „Vulkaniniai akmenys“, 1976) pasireiškė asociatyviu mąstymu, simboliškai

prasmę įgaunančių vaizdinių impulsu ir emociu išgyvenimu. Kai kurie keramikai, paveikti šiuolaikinės architektūros ir dizaino, puoselėjo konstruktyvią geometrinę kryptį (Danutė Gobytė „dek. formos“, 1977; Algimantas Butvila „Architektūriniai elementai“, 1975). Šiame etape atsiskleidė lietuvių keramikos individualumas, sukurta išskirtinė vertė turinčių darbų.

9 deš. išaugo domėjimasis istorija, kultūros palikimu, keramikai eksperimentavo, atkūrė ir naudojo senąsias technologijas. Nemažą įtaką darė vaizduojamoji dailė. Kuriamą metaforišką skulptūrai žmogaus egzistencijos tema. Keramikos kompozicijose imami naudoti dekoratyviniai buitiniai daiktai (spynos, raktai, puodukai). Molyje imituojamos kitos medžiagos arba naudojamos metalo, porceliano, medžio detalės. Natūralistinės geldelės (Laimos Matijošaitytės „Geldelės“, 1980) ar sraigės (Noros Blaževičiūtės „Diskoteka“, 1980) pasitelkiamos kūriniui papuošti. Ironiška, pašaipei nuostata būdinga G. Jacėnaitės, N. Blaževičiūtės, Jovitos Laurušaitės, Onos Grižaitės darbams.

10 deš. keramikoje matyti dvi kryptys: vieni tęsė tradicines tendencijas, kiti – šiuolaikinės avangardinės dailės kontekste besiplėtojančią kūrybą. Menas tapo postmodernus. Keramikus paveikė uždaryta taikomojo meno nuolatinė ekspozicija Taikomosios dailės muziejuje, neliko ir keramikos muziejaus Kaune. Dailininkai kūrė daug, visi stengėsi būti modernūs, bet atsirado tam tikra tuštuma, jau kuris laikas neišryškėjo jokių naujų tendencijų. Tačiau atsirado galimybė pasiekti užsienio parodas ir literatūrą, dalyvauti konkursuose. Ten lietuviai buvo pastebėti, grįždavo su svarbiais apdovanojimais. Pajutę savo vertę, sujudo keramikai ir Lietuvoje – padaugėjo parodų. Kuriamos naujos kompozicijos, skulptūros, instaliacijos, performansai, videofilmai. Atkūrus nepriklausomybę nepagrįstai sumenko dėmesys sovietinio laikotarpio dailei, nors XX a. antroje pusėje itin ryškiai ir dinamiškai vystėsi Lietuvos taikomoji dailė, ypač keramika, tačiau metams bėgant vis labiau vertiname kūrėjus sovietinės cenzūros metais, sugebėjusius išsiskirti individualumu, pagarba amatui, tautos kultūriniam palikimui.

Lietuvos profesionaliajai keramikai – 91 metai. Pasauliniu mastu tai trumpas laikotarpis, bet keramikai perėjo sudėtingą kelią nuo amato, indo iki instaliacijos, performanso ir gali didžiuotis pasiekę lygybę su kitomis meno šakomis, o kai kada ir pralenkę.

¹⁰
Adomonis J., Miknevičius V.,
„Tarptautinė keramikos
paroda Prahėje“, *Dailė*, 1964,
p. 42–46.

